

Marek Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021, ss. 842.

Pod koniec 2021 r. ukazała się znakomita książka, która na pewno ucieszyła nie tylko studentów, ale także nauczycieli akademickich i ekspertów zajmujących się szeroko rozumianymi stosunkami międzynarodowymi. *De facto* jest to ogromne dzieło naukowe poświęcone międzynarodowym stosunkom politycznym, które stanowią subdyscyplinę nauki o stosunkach międzynarodowych. Wśród wielu płaszczyzn i aspektów stosunków międzynarodowych stosunki polityczne uważane są za najważniejsze, gdyż determinują one pozostałe dziedziny i formy współpracy między różnymi podmiotami/aktorami istniejącymi na świecie, a jest ich olbrzymia ilość. Według różnych kryteriów możemy wyróżnić – m.in. uczestników pierwotnych i wtórnych, państwowych i pozapaństwowych oraz podmiotowych i przedmiotowych. Podmioty te wywierają istotny wpływ na politykę międzynarodową.

Recenzowane dzieło ma charakter podręcznika akademickiego. Zostało opracowane przez zespół znakomitych badaczy pod kierunkiem profesora Marka Pietrasia, pracujących na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Nawiasem mówiąc, jest to już drugi podręcznik akademicki poświęcony międzynarodowym stosunkom politycznym, opracowany pod redakcją naukową Marka Pietrasia¹. Dotychczas w Polsce ukazało się już wiele podobnych podręczników do międzynarodowych stosunków politycznych i jest to normalny proces, gdyż w praktyce dziedzina ta cechuje się olbrzymią dynamiką zmian, za którymi stara się nadążyć nauka, badająca ich istotę oraz determinanty i skutki dla świata. Niestety, z różnych powodów nie zawsze to się jej udaje. Wciąż nowe wydarzenia i procesy zachodzące na arenie międzynarodowej są

¹ W 2007 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej ukazał się pierwszy tego typu podręcznik pt. *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2007, ss. 659.

bowiem trudne do przewidzenia, a ich obiektywna analiza wymaga pewnego dystansu i perspektywy badawczej. Tak będzie i tym razem, gdyż agresja Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. radykalnie zmieniła rzeczywistość międzynarodową i będzie miała duży wpływ na układ sił w Europie i na świecie. Wraz z rosyjską inwazją na Ukrainę ostatecznie bowiem załamał się dotychczasowy porządek międzynarodowy w Europie i na świecie. W gruzach legła wizja „wspólnego europejskiego domu” i „nowej ery demokracji, pokoju i jedności”, proklamowana w Paryskiej Karcie Nowej Europy w 1990 r. W stosunkach międzynarodowych rozpoczęła się nowa faza nieufności i nowy wyścig zbrojeń, których konsekwencje będą zagrażały Europie i światu przez kolejne lata, a może nawet dziesięciolecia. Co więcej, wojna w Ukrainie może przekształcić się w długotrwały, zamrożony na wiele lat konflikt, a zdesperowany Putin może doprowadzić do wojny z Zachodem. Zachód, czyli Unia Europejska, Stany Zjednoczone i NATO, musi mieć tego świadomość i odpowiednio się do tego przygotować. Nauka o stosunkach międzynarodowych też musi się z tym liczyć i analizować na bieżąco pojawiające się zagrożenia. W praktyce będzie to też wymagało nowego wydania recenzowanej pracy, uzupełnionej o kolejne wydarzenia i procesy w stosunkach międzynarodowych, będących konsekwencjami obecnej wojny między Rosją i Ukrainą.

We wstępie recenzowanej publikacji Marek Pietraś zwraca uwagę na jej specyfikę, przyjęte założenia badawcze oraz cele, co różni ją od innych dotychczasowych podręczników. Podkreśla m.in., że: „Międzynarodowe stosunki polityczne są, z jednej strony, jedną z płaszczyzn stosunków międzynarodowych jako sfery stosunków społecznych, z drugiej – częścią nauki o stosunkach międzynarodowych. Przedmiotem oddawanego do rąk czytelnika podręcznika są międzynarodowe stosunki polityczne w obu powyższych rozumieniach, z wyraźną jednak koncentracją na ich ontologii. (...) Dla treści podręcznika i jego struktury istotne znaczenie mają przyjęte założenia. Po pierwsze, uznano, że międzynarodowe stosunki polityczne są nadrzędne w stosunku do pozostałych płaszczyzn stosunków międzynarodowych, warunkując ich funkcjonowanie. Po drugie, międzynarodowe stosunki polityczne znajdują się w procesie zmiany, wręcz swoistego «przyspieszenia historycznego», odzwierciedlając ogólną dynamikę i zmienność życia społecznego, którego specyfika jest określona przez zmiany o nowych jakościowo cechach, nowych «parametrach» środowiska międzynarodowego. W konsekwencji nowe jakościowo cechy określają specyfikę współczesnych stosunków politycznych” (s. 11).

Recenzowany podręcznik ma nie tylko bardzo dużą objętość, ale także rozbudowaną strukturę. Składa się z pięciu obszernych części, podzielonych na kilka rozdziałów. I tak część pierwsza, zatytułowana *Istota, zmiana i czynniki międzynarodowych stosunków politycznych* składa się z dwóch rozdziałów, a jej celem jest ukazanie istoty międzynarodowych stosunków politycznych i analiza ewolucji środowiska, w którym mają one miejsce oraz ich uwarunkowań (determinant). Zdefiniowano tutaj międzynarodowe stosunki polityczne jako transgraniczne stosunki polityczne między podmiotami polityki lub z ich udziałem, wśród których główną rolę odgrywają państwa i organizacje międzynarodowe.

Część druga nosi tytuł *Podmioty międzynarodowych stosunków politycznych*. Dokonano tutaj przeglądu i analizy wielu z owych podmiotów oraz ukazano ich rolę w procesach zaliczanych do międzynarodowych stosunków politycznych. Nie negując dominującej roli państw w międzynarodowych stosunkach politycznych, zwrócono tu uwagę na inne podmioty, takie jak międzynarodowe organizacje międzyrządowe, Unia Europejska i podmioty transnarodowe, które również mają duży wpływ na ewolucję i zmiany zachodzące w międzynarodowych stosunkach politycznych.

W części trzeciej, zatytułowanej *Formy organizacji i regulacji międzynarodowych stosunków politycznych* dokonano wnikliwej analizy różnych form organizacji i regulacji międzynarodowych stosunków politycznych oraz sposobów kierowania nimi. Szczególną uwagę zwrócono na rolę dyplomacji, globalnego zarządzania, struktur sieciowych, w tym transnarodowych i reżimów międzynarodowych oraz procesów integracyjnych, których akceleracja nastąpiła po zakończeniu zimnej wojny i jeśli idzie o Europę, to zaowocowała utworzeniem Unii Europejskiej, liczącej dziś 27 państw.

Część trzecia, zatytułowana *Formy organizacji i regulacji międzynarodowych stosunków politycznych*, poświęcona jest analizie różnorodności form organizacji i regulacji międzynarodowych stosunków politycznych oraz sterowania nimi w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym. Ponadto ukazano tutaj zmiany form sterowania międzynarodowymi stosunkami politycznymi, dzieląc je na formy proste i złożone. Do form „prostych” zaliczono służbę dyplomatyczną i konsularną, reżimy międzynarodowe oraz sieci transnarodowe. Natomiast do form „złożonych” zaliczono procesy integracyjne, zjawisko regionalizmu oraz globalne zarządzanie.

Część czwarta recenzowanego podręcznika zatytułowana jest *Przedmiot międzynarodowych stosunków politycznych*, a jej celem

stała się analiza różnych zjawisk, procesów i problemów międzynarodowych, które są przedmiotem decyzji podmiotów międzynarodowych stosunków politycznych, zwłaszcza państw. Ponadto zwrócono uwagę na zjawiska i problemy międzynarodowe będące wynikiem presji uwarunkowań cywilizacyjnych, takich jak międzynarodowe problemy ekologiczne, gospodarcze i społeczne.

W części ostatniej, zatytułowanej *Polityka zagraniczna Polski*, dokonano analizy przesłanek, sukcesów i porażek polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. oraz jej wpływu na międzynarodowe stosunki polityczne. Skoncentrowano się na analizie i podjęto próbę pokazania uwarunkowań, koncepcji i realizacji polityki zagranicznej Polski, uwzględniając zmienność każdego z tych trzech elementów analizy. Ponadto ukazano politykę zagraniczną Polski wobec Unii Europejskiej, zarówno przed jak i po naszej akcesji do Wspólnot Europejskich. Szkoda tylko, że autorzy tej części recenzowanej publikacji nie wykorzystali bogatego dorobku naukowego badaczy z renomowanych warszawskich ośrodków naukowo-badawczych na temat polskiej polityki zagranicznej po 1989 r.

Nie ulega wątpliwości, że mamy tu do czynienia z nowatorskim, wielo-
poziomowym i wieloaspektowym ujęciem międzynarodowych stosunków politycznych. Dominuje ich pogłębiona, holistyczna analiza oraz poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące stanu faktycznego i potencjalnych zmian w środowisku międzynarodowym oraz ich determinant. Autorzy poszczególnych rozdziałów recenzowanej pracy postawili sobie ambitne cele, które – moim zdaniem – udało się im zrealizować z należytą starannością.

Jak już wspominałem, podręcznik ten będzie dobrze służył studentom nie tylko takich kierunków jak stosunki międzynarodowe, politologia, dyplomacja czy dyplomacja europejska, ale również bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo międzynarodowe, europeistyka czy studia europejskie oraz wielu innych kierunków studiów prowadzonych w ramach nauk humanistycznych i społecznych. Co więcej, zachęcam do jego lektury również nauczycieli, dyplomatów, urzędników państwowych i funkcjonariuszy organizacji międzynarodowych oraz dziennikarzy. Redaktorowi i autorom poszczególnych części recenzowanej pracy należą się wyrazy uznania i podziękowania za jej przygotowanie i opublikowanie.

Józef M. Fiszer
Instytut Studiów Politycznych PAN
ORCID: 0000-0003-2461-4341
fiszer@isppan.waw.pl

Md. Muddassir Quamar, *Education System in Saudi Arabia. Of Change and Reforms*, Palgrave Macmillan, Singapore 2021, ss. 266.

Arabia Saudyjska od wielu lat odnotowuje wzrosty, gdy spojrzymy na wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego. Co za tym idzie? Wzrost nie tylko gospodarczy, ale także infrastrukturalny, zbrojeniowy i społeczno-kulturowy. W związku z tym należy także zadbać o poziom edukacji obywateli i pochylić się nad jej rozwojem, i tak też saudyjska rodzina królewska czyni. Od początku istnienia tegoż królestwa, czyli od jesieni 1932 r., po dziś dzień dokonano ogromnych zmian w systemie edukacji, ażeby obywatele w przyszłości mogli być wybitnymi fachowcami, cenionymi na całym świecie, którzy będą pracować nie tylko na swój splendor, ale również promować jakość edukacji i nauki oraz państwo saudyjskie. Jednak jak każdy kraj, tak i Arabia Saudyjska musi zmagać się z pewnymi kłopotami, o których wspomniał między innymi autor zaproponowanej do omówienia publikacji. Doktor medycyny (Md.) Muddassir Quamar dokonał w swojej książce *Education System in Saudi Arabia. Of Change and Reforms* krótkiej, acz treściwej i fachowej analizy rozwoju systemu oświaty w Arabii Saudyjskiej, wskazując na jej wady i zalety. Praca składa się z 10 rozdziałów (wraz ze wstępem oraz zakończeniem).

Autor we wstępie wspominał o kilku istotnych aspektach w kontekście nauczania. Na przykład słusznie zauważył, iż: „Pomimo swojej uniwersalnej atrakcyjności i znaczenia we wszystkich kulturach i społeczeństwach, edukacja jest nie powszechnie dostępna dla wszystkich. Stopień osiągnięcia i jakości edukacji jest bardzo zróżnicowana w różnych regionach i społeczeństwach” (s. 1). Jako przykład na kanwie raportu ONZ dot. nauczania wskazał m.in. na takie kraj jak: Chiny, Japonia, Korea Południowa, Rosja, Brazylia, Indie, RPA itp. itd. Pierwszym rozdział książki jest zatytułowany *Society and Social Change*. Przypomniano w nim, jaką długą i wieloaspektową drogę przemian społeczno-politycznych przeszło królestwo saudyjskie. Autor omawianej

pracy doszedł do wniosku, iż to sprawiło, że nastąpiło zmniejszenie dysproporcji pod względem dostępności do edukacji i innych ważnych kwestii (s. 14). Zaproponował też, aby w kontekście rozwoju edukacji i nie tylko, podzielić ten proces na pięć szerokich faz: wczesna faza pod rządami założyciela króla Ibn Sauda (1932–1953); środkowa faza, która wyznaczyła początek ery naftowej (1953–1970); era planowanego rozwoju, która zbiega się z ropą okres boomu (1970–1991); faza po kryzysie kuwejckim (1991–2005); oraz faza globalizacji (2005–2020) (s. 16). Oczywiście propozycja Quamara jest dobra, lecz można zaproponować inną wersję tych faz. Na przykład fazę po kryzysie kuwejckim można rozpocząć od 1991 r., lecz zakończyć na roku 2000, czyli na końcu XX w., kiedy jeszcze nie nastąpiła ogromna zmiana w krajach arabskich oraz na całym świecie. W 2001, roku pamiętnym, w którym 11 września doszło do ataku na WTC, co pociągnęło za sobą nie tylko zmiany w spostrzeganiu kultury muzułmańskiej i świata arabskiego, ale również doprowadziło do rozpoczęcia globalnej walki z terroryzmem. W następnym rozdziale Quamar potwierdził to, wskazując, iż: „Ataki z 11 września w Stanach Zjednoczonych miały wpływ na kolejny aspekt systemu edukacji – podżeganie do ekstremizmu i radykalizm, które wysunęły się na pierwszy plan i wywarły międzynarodową presję na monarchię, by podjęła kroki naprawcze” (s. 74). Tak więc tę fazę można nazwać fazą przemian społeczno-politycznych, które dotknęły również Arabię Saudyjską i potrwały do 2009 r., czyli do chwili, kiedy to król Abdullah zastąpił konserwatystów w religijnym establishmentie, sądownictwie i systemie edukacyjnym bardziej postępowymi urzędnikami. O kolejnych latach, od 2010 do 2020, można mówić jako o dekadzie postępujących zmian na świecie oraz w Domu Saudów.

W następnym rozdziale, *Policy Approaches to Education*, autor pochylił się nad wpływami religijnymi na system edukacji, bardzo uzależniony od decyzji podejmowanych przez konserwatywnych dostojników muzułmańskich, którzy z dekady na dekadę zaczęli zmieniać swój pogląd nt. edukacji dziewczynek, dziewcząt, kobiet, tak że ostatecznie pozwolono im pobierać kształcenie. Jednak gdy spojrzymy na rok 2020, to oczywistym jest, iż w kwestii edukacji płci żeńskiej w Arabii Saudyjskiej jest jeszcze wiele do poprawienia. Wciąż widać dysproporcje między kobietami a mężczyznami, którzy stanowią nadal większość w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i szkolnych czy uczelnianych¹.

¹ Porównaj: *Education in Saudi Arabia*, <https://wenr.wes.org/2020/04/education-in-saudi-arabia>, (dostęp: 15.04.2023).

Z kolei w rozdziale zatytułowanym *Development of the Education System* opisano, jak wyglądał rozwój edukacji w saudyjskim królestwie. Zdaniem autora pracy rozpoczął się on w 1925 r. wraz z utworzeniem Generalnej Dyrekcji ds. Edukacji. Z czasem powstało wiele instytucji monitorujących lub zajmujących się edukacją w królestwie saudyjskim. Na przykład w 1975 r. powstało saudyjskie Ministerstwo Edukacji Narodowej, które kieruje systemem oświaty po dziś dzień. Ciekawa jest wzmianka o tym, iż pierwotnie edukacja w tej monarchii opierała się na szkołach zwanych *kuttab*, w których uczono m.in. recytowania Koranu oraz pisania i arytmetyki. System ten utrzymywał się do roku 1952, póki w Arabii Saudyjskiej nie wprowadzono obszernego programu rozwoju edukacji.

Natomiast w rozdziale pt. *Imperatives for Reforms* autor zauważa, iż bogactwo wynikające z posiadania złóż ropy naftowej stworzyło nie tylko podwaliny pod przemiany gospodarcze i społeczne, ale także imperatyw reorganizacji systemu edukacji. Jednak proces zmian w sektorze edukacji, w przeciwieństwie do transformacji gospodarczej, był nad wyraz powolny w ocenie Quamara. Trudno się z tym faktem nie zgodzić, przez lata bowiem przeznaczano więcej funduszy na np. zbrojenia wojskowe, infrastrukturę, propagowanie wartości wahhabickich aniżeli na edukację lub system ochrony zdrowia. Zmieniło się to dopiero od połowy lat 70. XX w., kiedy to zaczęto przeznaczać coraz więcej funduszy na oświatę oraz służbę zdrowia.

Z kolei autor pracy *Contemporary Saudi School Education*, przypomniał, iż królestwo saudyjskie ma silny oraz skuteczny system szkół publicznych, który zaspakaja potrzeby ludności saudyjskiej i osób tutaj mieszkających. Z jednej strony można się zgodzić, ale z drugiej, gdy spojrzymy na kazuś wspomnianych wcześniej dziewczynek, kobiet, to można tutaj rozpocząć spekulacje i podważyć opinię Quamara. *A Flourishing Higher Education* to kolejny rozdział interesujący w kontekście rozważań nad stanem saudyjskiej edukacji, w którym przeczytać możemy, iż: „Arabia Saudyjska ma rozległą sieć instytucji szkolnictwa wyższego, które zapewniają do potrzeb edukacyjnych i szkoleniowych młodych Saudyjczyków” (s. 133). W mojej ocenie jest to kolejne stwierdzenie, z którym można dyskutować, lecz zapewne chodzi tutaj raczej o przypadek mężczyzn aniżeli kobiet, które podejmują naukę na uczelniach wyższych. Jako ciekawostkę podaje się, iż coraz częściej saudyjskie uczelnie państwowe i prywatne są ujmowane w rankingach, a raczej w rankingu na najlepszą światową uczelnię. Na przykład siedem saudyjskich uniwersytetów znalazło się

World University Ranking za 2020 r., dwie – Uniwersytet Króla Abdulaziza (KAU) w Dżuddzie i Uniwersytet Al-Faisala w Rijadzie – znajdują się w czołówce 201–250 i 251–300.

Przedostatni rozdział *Women Claim Equality in Education* poświęcony został przypadkowi dziewczynek, kobiet, które chcą pobierać kształcenie. Autor w tej części dodaje chociażby, iż nie tylko w edukacji udział kobiet był niski, ale także w mediach, sądownictwie, sporcie, gospodarce i biznesie. Niechaj ciekawostką będzie fakt, iż Arabia Saudyjska była ostatnim krajem na świecie, który przyznał kobietom prawo do głosowania. Było to w 2011 r. Należy mieć nadzieję, iż z roku na rok od chwili ukazania się niniejszej recenzji książki Quamara będzie dochodziło do liberalizacji prawa w Arabii Saudyjskiej, jeśli chodzi o kwestie praw kobiet i ich udziału w życiu publicznym, a także kulturowym, sportowym, biznesowym i innych gałęziach gospodarki.

Ostatni rozdział *Changing Dynamics of Religion and Education*, poświęcony został ukazaniu dynamiki zmian w systemie oświaty i aspektach religijnych w Arabii Saudyjskiej. Dlaczego pokuszono się o takie połączenie? Edukacji z religią? Jak wspomniano wcześniej, religia i dostojnicy religijni mieli i mają do tej pory ogromny wpływ na kształtowanie się programów edukacji na każdym etapie życia młodych Saudyjczyków i Saudyjek.

Po raz kolejny wspomniano, iż: „(...) saudyjski system edukacji podsycający radykalizm stał się problemem globalnym, który powstał w wyniku następstw ataków z 11 września i podjętej przez monarchię działań naprawczych systemu oświaty, a zwłaszcza oświaty, która była mocno zakorzeniona w dogmatycznych ideach religijnych” (s. 203). Nie ulega wątpliwości, iż zmiana dokonana w 2002 r. w celu poprawy jakości i zniwelowania wpływów religii na system edukacji w Arabii Saudyjskiej, raczej nie przyniosła zamierzonego skutku, czyli w ocenie Quamara, zmniejszenia wpływu na edukację w zakresie: historii, nauk społecznych, a nawet nauk ścisłych.

Z kolei w konkluzji autor, dokonując porównania z okresem lat 50. XX w. do obecnych czasów, stwierdza (i trudno się z tym faktem nie zgodzić), że system edukacji Arabii Saudyjskiej przeszedł długą drogę od tego, co było we wczesnych dniach ustanowienia królestwa. Przez proces reform i zmian podyktowanych dążeniami do zmian społeczeństwa, katalizowanych przez środki reformatorskie podjęte przez monarchię oraz ułatwione dzięki bogactwu naftowemu do roku 2020 saudyjski system edukacji zmienił się nie do poznania nie tylko

od wczesnych lat królestwa, ale także od końca XX w. (s. 227–228). Jednak należy pamiętać, iż nie tylko polityka w tym kontekście oraz nacisk ze strony społeczeństwa, które chciało edukować siebie i swoje potomstwo, ale także zasoby finansowe sprawiły, iż Arabia Saudyjska dokonała ogromnego progresu w kwestii nauczania. Przykład innych krajów muzułmańskich, tj. Jemenu, pokazuje bowiem, iż wieloletnie konflikty, wojny i podziały w społeczeństwie, a co za tym idzie brak należnych funduszy nie pozwalają na zapewnienie nie tylko rozwoju gospodarczego, ekonomicznego, ale i edukacyjnego. Dlatego porównując Dom Saudów w kwestii rozwoju edukacji z innymi krajami, należy być ostrożnym i wziąć pod uwagę wiele czynników, które sprawiły, że saudyjskie królestwo ma dobry poziom nauczania na każdym szczeblu w porównaniu zarówno do sytuacji w tej monarchii sprzed kilku lat, jak i do innych krajów arabskich, takich Jemen, Afganistan, Irak.

Przechodząc powoli do zakończenia recenzji, należy wskazać, iż jednym z walorów pracy, prócz trafnych analiz oraz spostrzeżeń, jest to, iż zawiera ona jedną czarno-białą ilustrację (s. 78), która w pełni oddaje poruszany przez autora temat, wskazano na niej bowiem to, jak kształtował się średni wzrost populacji w Arabii Saudyjskiej na przestrzeni 50 lat: 1950–2020. Pozwala to na lepsze zrozumienie, dlaczego doszło do budowy sieci szkół na każdym szczeblu edukacji w Arabii Saudyjskiej. Słusznie wskazano, iż do wzrostu liczby ludności, który nastąpił w latach 1956–1985 przyczynił się tzw. boom naftowy w Arabii Saudyjskiej. W związku z tym wybudowano kilkadziesiąt nowych szkół, które istnieją po dziś dzień.

Natomiast, gdy przechodzimy do mankamentów omawianej publikacji, to brakuje wzmianek o nauczaniu zdalnym w Arabii Saudyjskiej, które wprowadzono na początku marca 2020 r.². Z kolei jak wynika z podziękowań autora datowanych na 5 października 2020 r., rozważania te zakończono na październiku 2020 r. Zatem autor mógł pokusić się w kilku miejscach swojej pracy o własną opinię, analizę naukową dotyczącą nauczania zdalnego w Arabii Saudyjskiej. Niemniej jednak praca utrzymuje swój walor merytoryczny, a także ma znaczący wkład w anglojęzyczną literaturę przedmiotu, wśród której na chwilę obecną, w mojej, nie ma zbyt wielu publikacji, monografii poświęconych saudyjskiemu systemowi oświaty.

² *Digitalization of learning in Saudi Arabia during the COVID-19 outbreak: A survey*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8205273/#bib9> (dostęp: 15.04.2023).

Kończąc niniejszą recenzję, należy mieć nadzieję, iż stanie się ona inspiracją do prowadzenia dalszych wnikliwych badań nad stanem saudyjskiego systemu oświaty, z uwzględnieniem stanu i sytuacji, jaka miała tam miejsce od marca 2020 r. do września 2021 r., kiedy to dzieci i młodzież, a następnie studenci powrócili do saudyjskich szkół i uczelni³.

Kamil Pietrasik
Towarzystwo Azji i Pacyfiku
ORCID: 0000-0002-8579-0659
kamilpietrasik@interia.pl

³ *Saudi students return to school after 17-month online education*, http://www.news.cn/english/2021-08/30/c_1310156061.htm (dostęp: 15.04.2023).